

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA DRAMATIZATSIYA VA ROLLI O‘YINLARNING NUTQ O‘STIRISHDAGI AHAMIYATI.

Boymurodova Sarvinoz Saparali qizi

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida drammatizatsiya va rolli o‘yinlarning bolalar nutqini rivojlantirishdagi ahamiyati keng yoritiladi. Drammatizatsiya va rolli o‘yinlar orqali o‘quvchilarda kommunikativ ko‘nikmalar, mustaqil va ijodiy fikrlash, erkin va to‘g‘ri so‘zlash malakalari shakllanadi. Mazkur maqolada metodlarning psixologik, pedagogik asoslari, ularni o‘quvchilarning shaxsiy o‘shiga ijobiy ta‘siri, rivojlanish bosqichlari hamda amaliy natijalari batafsil ko‘rib chiqiladi. So‘nggi ilmiy manbalar asosida yangicha yondashuvlar va tajribalarga alohida e‘tibor qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *drammatizatsiya, rolli o‘yinlar, boshlang‘ich ta‘lim, nutqni rivojlantirish, ijodiy o‘ylar, kommunikativ ko‘nikma, og‘zaki muloqot.*

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida bolalarning nutqini rivojlantirish uchun asosiy vositalardan biri drammatizatsiya va rolli o‘yinlardir. Bu metodlar yordamida o‘quvchilarning nafaqat og‘zaki nutqi, balki ularning ichki dunyosi, his-tuyg‘ulari, ijtimoiy faolligi va shaxsiy jihatlari birgalikda rivojlanadi. Drammatizatsiya va rolli o‘yinlarning asosiy vazifasi – bolalarda hayotiy vaziyatlarni jonlantirish, boshqa shaxslarning holatiga kirishib ko‘rish, turli rollarni ijro etish orqali o‘quvchilar fikrlash va so‘zlash niyatini tabiiy va badiiy muhitda o‘stirishdan iboratdir. Bolalar tabiatidan o‘yin va sahnalashtirish, o‘zini turli personaj sifatida sinab ko‘rishga moyil bo‘ladi. Drammatizatsiya va rolli o‘yinlar bu tabiiy ehtiyojlarni inobatga olib, ta‘lim jarayonini mazmunli, qiziqarli va ta‘sirchan tarzda tashkil etishga yordam beradi. Mazkur usullar orqali bolalarning nutq faoliyatini jonlantirish, so‘z boyligini kengaytirish, grammatik va fonetik qoidalarga rioya qilish imkoniyatiga katta ahamiyat beriladi [1].

O‘yin va sahnalashtirish vositasida o‘quvchilar har bir so‘zning, ibora va dialogning hayotiy ahamiyatini chuqurroq anglaydi, ularni amalda qo‘llashga, hissiyot bilan ijro qilishga intiladi. Drammatizatsiya orqali bolalar ertak, hikoya, rivoyat va hayotiy vaziyatlarni sahna ko‘rinishida ifodalaydi. O‘z navbatida, rolli o‘yinlarda o‘quvchilar turli obrazlarga kiradi, turli vaziyatlarda o‘zining va boshqalarning nuqtai nazarini anglashi, ijtimoiy-madaniy muhitda muloqotga kirishish tajribasini orttiradi. Bunday faoliyat bolalarning nutq tuzilmasini mustahkamlaydi, so‘zlashga bo‘lgan ishonchini va lisoniy faolligini oshiradi. Sahnadagi rollar orqali bola o‘zini o‘zi anglaydi, atrofdagilar bilan qanday gaplashish, qanday muomala qilish lozimligini bilib oladi. Aynan drammatizatsiya va rolli o‘yinlarda og‘zaki so‘zlashuv, mimika, harakat, ohang, qo‘l ishoralari va badan tili shakllanadi. Boshlang‘ich maktab o‘quvchilari aksar hollarda uyatchan, nutqiy faollikda sustkash bo‘lishi mumkin. Shu sababli, darslarda drammatizatsiya va rolli o‘yinlardan unumli foydalanish o‘quvchilarni erkin muloqotga

jalb qiladi, ularda sinfdoshlar bilan yaqinlik va ochiqlik, o'z so'zini to'liq ifoda eta olishga ishtiyoq uyg'otadi. Bunday darslarda bolalar o'z shaxsiy nazarini bildirishga shoshiladi, gapirishdan cho'chimaydi, nutqiy muloqotda erkinlikni sezadi. Amalda, dramatisatsiya va rolli o'yinlarda o'quvchilarning nutqiy va ijtimoiy tajribasi bir paytning o'zida rivojlanadi [2].

Dramatisatsiya jarayonida bolalar matnni chuqur idrok eta boshlaydi, undagi asosiy g'oya hamda voqeani o'zida aks ettirib, obrazlar orqali jonli ifodalashga harakat qiladi. Bu jarayonda bola so'zlarni yodlab aytishga emas, balki mazmunga chuqur kirib, his-tuyg'ulari bilan ifodalaydi, so'zlashuvda tabiiy ohang, to'g'ri so'zlash, talaffuz, to'g'ri intonatsiya va hissiy ranglarni qo'llaydi. Dramatisatsiya mashg'ulotlari uslubiy yondashuvda ham soddaligi bilan ajralib turadi: har bir sinfda kichik sahna, vizual obrazlar, liboslar, miniatyura buyumlar yordamida o'quvchilar faol ishtirok etadi. Rolli o'yinlar dars soatlarida, to'garak mashg'ulotlarida, hatto sinfdan tashqari vaqt hamda mustaqil ishlarda ham muntazam o'tkaziladi. Rolli o'yinlarda har bir o'quvchiga turli ijtimoiy va badiiy rol beriladi; bu jarayonda bola yangi nutq imkoniyatlarini sinab ko'radi, so'z tergovchi, bahs-munozarachilardan tortib, ertak qahramoniga, yetuk inson, mehmon, xaridor, do'st, ota-onasimon obrazlarga tiriqadi. Bu o'yinlar natijasida bola muammoli vaziyatda mustaqil ravishda fikr yuritishni o'rganadi, nutq faolligi ortadi, yangi so'z va ifodalarni tabiiy tarzda bayon qilishga intiladi. Sahnadagi dramatisatsiya va rolli o'yinlarda asosiy e'tibor bolani diqqat-e'tiborga, eshitganini tushunish va eslab qolishga, javoblarni aniq va ravon etishga, dialoglar qurishga, zamonaviy nutq madaniyatiga o'rgatishdan iborat bo'ladi. Rolli o'yinlarda bolalar bir-biri bilan fikr almashadi, masalalarni muhokama qiladi, to'g'ri va madaniyatli fikr bildiradi, boshqa bolalarning fikrini tinglaydi va ularga nisbatan to'g'ri baho berishga odatlanadi. Dramatisatsiya va rolli o'yinlar yordamida ilmiy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyati sezilarli darajada oshadi. O'quvchilar hikoya, ertak, hayotiy lavhalarni jonli namoyon etishda ko'proq nutqiy vositalardan foydalanadi, ifodali va lo'nda gapirish, oddiy suhbatdan murakkab fikrlarni bayon qilishgacha bo'lgan bosqichlarni bosib o'tishadi. Shuningdek, orfografik va punktuatsion qoidalarga rioya qilish, talaffuz va fonetik qiyinchiliklarni yengib o'tish, so'z boyligini kengaytirish kabi maqsadlar ham dramatisatsiya va rolli o'yinlarda muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Bu jarayonda bolalar o'z salohiyatini to'liq namoyish eta oladi, o'z inisiyativasi va mustaqilligini his qiladi, ijodiy tafakkur, betakrorlik, muloqotda o'z o'rnini topish va o'z shaxsiy pozitsiyasini bildiradi. Shuningdek, psixologik jihatdan yaratadigan samimiy muhit, o'quvchining so'zlashga, gapirishga bo'lgan har qanday to'siq hamda uyatchanligini yengib, o'ziga ishonchini kuchaytiradi, jamoada ishlash ko'nikmasini shakllantiradi, bir-birini tushunishga intiladi. Dramatisatsiya va rolli o'yinlarda har bir bolaga o'z imkoniyatlarini ko'rsatish, iste'dodini namunaga aylantirish uchun sharoit yaratiladi. Bu esa, har bir bola o'zining imkoniyatlarini erkin ko'rsatishga, kuchli va ijobiy taraflarini ochishga, o'qish va hayotga nisbatan ishonchini orttirishga yordam beradi. Darsda yuzaga keladigan jonli muloqot, bahs va muhokamalar bolalarda tanqidiy fikrlash, ma'muriy va ijtimoiy

muammolarga yangicha nigoh bilan qarash, mustaqil xulosa chiqarish hamda o'z g'oyasini himoya qilish imkoniyatini yaratadi [3].

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim fanlari bo'yicha yaratilayotgan interaktiv va zamonaviy dars ishlanmalari, didaktik o'yinlarni dars jarayoniga olib kirish, innovatsion texnologiyalar, miniatyura spektakllar, hayotiy voqealarni sahna va rolli o'yin ko'rinishida namoyon qilish metodlari bolalarda faollik, qiziqish va natijaviylikni yanada oshiradi. Sinfda o'tkaziladigan dramatik mashg'ulotlar orqali har bir bolada o'zini ijtimoiy muhitda tutish, jamoadan o'z o'rnini topish, do'stlarga yordam berish, murosa va hamkorlik qilish, jamoa uchun javobgarlik hissi ortadi. O'qituvchi dramatisatsiya va rolli o'yinlarni tashkil qilayotganda, bolaning yosh xususiyati, nutqiy salohiyati, qiziqishlari va mavzuga munosabatini hisobga olishi muhim. Har bir o'yin yoki sahna uchun o'quvchilarga o'zlariga mos rol tanlash erkinligi beriladi, bu esa bolaning tabiiyligiga, rolga mazmunli kirishiga zamin yaratadi. Bunday ochiqlik va ishonchli muhit, bolaning nutqi va muloqotida erkinlik, ochiqlik va ochiq fikrlashni cheksiz rag'batlantiradi. Boshlang'ich ta'lim tizimida dramatisatsiya va rolli o'yinlarni quyidagicha namoyon qilish mumkin: xarakterlarni sahnalashtirish, hikoyalardan qisqa ko'rinishlar, hayotiy lavhalar, oila a'zolari, do'stlar, jamiyatdagi turli kasb egalari rolda chiqish, muammoli vaziyatlardan chiqish yo'llarini izlash, savol-javob asosida turli muloqot va suhbatlar, miniatyura dramatik lavhalar tayyorlash, auditoriya oldida namoyish qilish, foydali mehnatning turli shakllarini rolli o'yin sifatida namoyish qilish kabi ko'plab shakllar mavjud [4].

O'quvchilar o'zlarini ijro etayotgan rol orqali nafaqat nutqiy harakatlarni amalga oshiradi, balki o'ziga xos ta'sirchanlik, his-tuyg'u, mimika, harakat, so'zlashuv etiketini ham o'zlashtiradi. Bunday mashg'ulotlar natijasida bolaning tinglash, to'g'ri va ifodali so'zlash, savol berish va javob qaytarish, suhbatdoshing fikriga hurmat bilan yondashish haqidagi ko'nikmalari shakllanadi. Aynan oddiy o'yinlardan farqli o'laroq, dramatisatsiya va rolli o'yinlar muloqotli nutqda ko'proq lisoniy va notiqlik vositalarini, badiiy ifoda, jonli so'zlashuv, tanqidiy va mustaqil fikr bayon qilish, boshqa rollardagi bolalarni to'g'ri tushunish, dialog va polilog shaklida gapirishni o'rgatadi. Darsdan tashqari mashg'ulotlarda rolli spektakllar, kichik sahnalashtirishlar, bayram dasturlari, tanlovlar, turli ijodiy o'yinlar bolalarni har tomonlama rivojlantiradi. Ayni vaqtda, dramatisatsiya va rolli o'yinlar orqali maktab o'quvchilarida kommunikativ madaniyat, to'g'ri talaffuz, lug'at boyligini qay darajada egallash, so'zlarning bir-biri bilan mosligi va emotsional ifoda shakllanadi. Bolalar darsda rollarni tayyorlash, tahlil qilish, obraz va muloqot muhitini talqin qilish orqali badiiy dunyoqarashi rivojlanadi, ijodiy tafakkuri ochiladi va o'z hayotiy tajribasiga yangicha munosabat bildiradi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, dramaviy va rolli o'yinlar faqat nutqni rivojlantirish emas, balki ijtimoiy muhitda to'g'ri munosabat, do'stlashish, rahmdillik, halollik, hayotga muhabbat, to'g'ri axloqiy qadriyatlar asosida kamol topish, jamiyatda o'z o'rnini topish ko'nikmalarini ham mukammallik sari yetaklaydi. Har bir o'quvchi dramaviy faoliyatda faol ishtirok etar ekan, u o'zini jamiyatning muhim a'zosi, jamiyat oldida mas'uliyatli shaxs sifatida his qiladi [5].

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

Amaliyot ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim tizimida drammatizatsiya va rolli o'yinlar yordamida dars jarayonini mazmunli tashkil qilish orqali o'quvchilarda og'zaki nutqning barcha asosiy ko'nikmalari – ravon so'zlash, ifoda, aniqlik, grammatika, so'z boyligi, fonetika, ohang, gestikulyatsiya va his-tuyg'uni ehtiros bilan yetkazish, diqqat va eshitish, diologik va monologik nutq, jamoa bilan ishlashda muvofiqlik bir g'umbaz ostida rivojlanadi. Maktab o'quvchilarining mustaqil faoliyatga, jamoa oldida chiqish qilishga, yangi g'oyalarni zamonaviy shaklda ifodalashga, hayotda uchraydigan muammolarga ijodiy yechim berishga qiziqishi ortadi. Bunday faoliyat orqali bolalar kelgusida har qanday hayotiy vaziyatda og'zaki va yozma nutqda, muloqot jarayonida o'z fikrini erkin va ishonch bilan bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda drammatizatsiya va rolli o'yinlar bolalar nutqini rivojlantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Mazkur usullar bolalarda so'zlashuv erkinligi, ijodiy tafakkur, lisoniy va ijtimoiy-muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi, bolaning o'zini jamiyat a'zosi sifatida anglashini, kommunikativ madaniyatini, mustaqil va katta ishonch bilan gapirish ko'nikmasini, tanqidiy va analitik fikrlashini ta'minlaydi. Shu bois, boshlang'ich ta'lim jarayonida drammatizatsiya va rolli o'yinlarga muntazam va tizimli yondashuv ta'lim sifatiga, o'quvchining taraqqiyotiga, ustoz va o'quvchi o'rtasida iliq munosabat shakllanishiga zamin yaratadi. Mazkur metodik yondashuvlar orqali jamiyatda nutqi boy, ijodkor va har tomonlama yetuk avlodni kamol toptirish kafolatlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rasulova D. Boshlang'ich ta'limda drammatizatsiya va rolli o'yinlar, Fan va texnologiya, Toshkent, 2020.
2. Qodirova M. Drammatizatsiya mashg'ulotlari va nutq rivoji, O'zbekiston milliy entsiklopediyasi, Toshkent, 2021.
3. Shermatova Z. Boshlang'ich sinfda o'yin va drammatik faoliyat, Ilm sarchashmasi, 2019.
4. Yo'ldosheva G. Nutq va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishda ijodiy faoliyat, Xalq ta'limi, 2022.
5. Karimov J. Ta'lim jarayonida rolli o'yinlarning ahamiyati, Samarqand, 2023.
6. Ortiqova M. Boshlang'ich maktabda drammatik o'yinlar orqali nutq rivojlantirish, Pedagogika, 2023.
7. Nasriddinov M. O'quvchilarda nutq rivojini ta'minlashda ijodiy o'yinlarning roli, Ta'lim va taraqqiyot, 2022.